Markku Helin

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lakivaliokunta on pyytänyt lausuntoani hallituksen esityksestä perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palauttamisvelvollisuutta koskevaksi lainsäädännöksi (**HE 72/2015 vp**). Sen vuoksi saan kunnioittavasti esittää seuraavan.

Hallituksen esityksen taustalla on viime vaalikauden lopulla hyväksytty isyyslain kokonaisuudistus. Sitä koskeneeseen hallituksen esitykseen (HE 91/2014 vp) antamaansa vastaukseen (EV 235/2014 vp) eduskunta sisällytti lausuman, jossa se edellytti, että ”*hallitus ryhtyy kiireellisesti valmistelemaan esityksen perinnönjaon peräyttämistä ja palautusvastuuta koskevaksi täydentäväksi sääntelyksi sellaisia tapauksia varten, joissa avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntyneellä lapsella on uuden isyyslain 67 §:n 1 momentissa tarkoitetuin tavoin tai sen seurauksena perintöoikeus isänpuoleisen perittävän jälkeen*”.

Nyt käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessä eduskunnan antama toimeksianto on toteutettu. Hallituksen esitys on kuitenkin eduskunnan toimeksiantoa huomattavasti laajempi. Se käsittää ehdotuksen kaikkiin eri tilanteisiin, joissa perinnönjako on toimitettu ja joku on oikeudettomasti jäänyt jaosta sivuun. Erityyppisiä tilanteita on kolme:

(1) perinnönjako on toimitettu siten, että joku, jolla jaon toimittamisen ajankohtana oli perillisasema, on (tahallaan tai tahattomasti) sivuutettu (PK 23a:1);

(2) perillinen on jäänyt jaosta syrjään, koska perillisasema on syntynyt vasta jaon toimittamisen jälkeen (PK 23a:3); ja

(3) joku on isyyslaissa (11/2015) toteutetun perintölainsäädännön takautuvan muuttamisen vuoksi tullut perilliseksi kuolinpesässä, joka oli jaettu ennen uuden isyyslain voimaantuloa (isyyslain 67 §).

Pidän perusteltuna sitä, että hallituksen esitys kattaa ehdotetun, eduskunnan toimeksiantoa laajemman kokonaisuuden. Rajoittuminen pelkästään isyyslain 67 §:n aiheuttamiin siirtymävaiheen tilanteisiin olisi tehnyt laista epäsuhtaisen, koska muut, pysyvämmin esiintyvät tapaukset olisi jätetty sääntelemättä.

Seuraavassa tarkastelen hallituksen esityksen sisältöä käyttämällä lähtökohtana tekemääni jaottelua.

1. *Perillinen oli jätetty sivuun perinnönjaosta*

Tällainen tilanne voi syntyä niin, että perilliset häikäilemättömästi jättävät jonkun perillisistä sivuun, esimerkiksi luottaen siihen, että perillinen kehitysvammaisena tai ulkomailla asuvana ei vetoa perintöoikeuteensa ainakaan ennen sen vanhentumista. Tilanne voi syntyä myös tahattomasti esimerkiksi sen vuoksi, että kukaan ei ole tiennyt perittävän ulkomailla elävästä lapsesta.

Hallituksen esityksen mukaan syrjäytetty perillinen voi vaatia perinnönjaon oikaisemista. Tällöin noudatetaan seuraavia periaatteita:

- Perillisten on palautettava omaisuus jakoon.
- Jos palautettavan omaisuusesineen arvo on merkittävästi alentunut (vahingoittumisen tai kulumisen vuoksi), arvonalennus on korvattava
- Jos jotakin omaisuutta ei voida palauttaa (esim. omaisuus on myyty tai hukattu), sen arvo on korvattava.
- Palautusvastuuta voidaan kohtuullisuussyiden perusteella sovitella.
- Syrjäytetty perillinen saa hänelle kuuluvan osuuden oikaisujaossa, joka korvaa aikaisemman perinnönjaon.

Mielestäni nämä periaatteet ovat oikeudenmukaiset ja oikeasuhtaiset. Periaatteiden toteuttaminen vaatii melko monimutkaista lainsäädäntöä. Käsitykseni mukaan lakiehdotus on tältä osin onnistunut. Minulla ei ole ehdotettujen lakiteknisten ratkaisujen osalta huomauttamista.

2. *Perillisasema syntyi vasta perinnönjaon toimittamisen jälkeen*

Lakiin selkeästi kirjaamattoman mutta yleisesti hyväksytyn tulkinnan mukaan perintöoikeuteen ei vaadita, että perillisasema on olemassa perittävän kuolinhetkellä, vaan perillisasema voi (lähinnä isyyden vahvistamisen seurauksena) muodostua vasta perittävän kuoleman jälkeen. Tällainen henkilö on oikeutettu perintöön edellyttäen, että hän oli syntynyt tai ainakin siitetty ennen

perittävän kuolemaa (PK 1:1). Tällöin hänelle on, kuten hallitus esittää, annettava oikeus reagoida perinnönjakoon, joka on toimitettu ennen perillisaseman vahvistumista.

> Tavallisimmin tämä tilanne syntyy siten, että perittävän kuoleman jälkeen nostetun kanteen perusteella vahvistetaan, että perittävä oli tietyn henkilön isä. Isyyskanne ei ole määräaikaan sidottu ja se voidaan nostaa, vaikka oletettu isä olisi kuollut. Se, jonka on vahvistettu olevan perittävän lapsi, tulee tällöin perilliseksi kuolinpesään, jollei oikeus perintöön ole vanhentunut. Tilanne voi syntyä myös niin, että perinnönjättäjän lähisukulainen, esimerkiksi isä tai veli vahvistetaan tietyn henkilön isäksi, jolloin viimeksi mainitusta voi tulla perinnönjättäjän perillinen.

Tässä tilanteessa noudatetaan edellä (tilanne 1) selostettuja periaatteita sillä poikkeuksella, että palautusvelvollinen voi valita, palauttaako hän kuolinpesälle kaiken perintönä saamansa omaisuuden vai suorittaako hän kuolinpesälle korvauksena sen määrän, jonka hän on jaossa saanut liikaa. Hän voi siis halutessaan pitää jaossa saamansa omaisuuden suorittamalla mainitun korvauksen ja näin säästyä harmilta ja tappiolta, joka omaisuuden palauttamisesta voisi seurata. Pidän tätä ratkaisua oikeana ja oikeudenmukaisena. Näissä tilanteissahan perinnönjako oli jakohetken tietojen mukaan toimitettu oikein. Jakoa ei ole voitu toimittaa toisin, vaikka lakia tuntevat perilliset toki tiesivät sen, että jaon lopputulos voi horjua, jos sukuun tulee isyyden vahvistamisen kautta uusia jäseniä. Minulla ei ole huomautettavaa myöskään lakiteknisten ratkaisujen osalta.

3. Perillisasema syntyi isyyslain 67 §:ssä toteutetun perintölain takautuvan muuttamisen seurauksena perinnönjaon jälkeen

Eduskunnan edellä mainittu lausuma koskee tätä tilannetta. Uudessa isyyslaissa oikeus vaatia isyyden vahvistamista annettiin kaikille, myös niille avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntyneille lapsille, joiden kanneaika oli 1.10.1981 umpeutunut. Isyyden vahvistamisesta seuraa perintökaaren säännösten mukaan perintöoikeus isän suvussa. Isyyslain 67 §:ssä perintöoikeus ulotettiin tapauksiin, joissa perittävä oli kuollut ennen lain voimaantuloa. Muutoksesta tehtiin toisin sanoen takautuva. Lain 67 §:n pääsäännön mukaan takautuvuus koskee tilanteita, joissa perittävä oli kuollut myöhemmin kuin 31.1.2012, mutta erityistapauksissa se ulottuu kauemmaksi, pisimmillään 10 vuoden taakse eli tapauksiin, joissa perittävä on kuollut vuonna 2006.

Isyyslain 67 § aiheuttaa tarpeen puuttua perinnönjakoihin, jotka on toimitettu kenties useita vuosiakin ennen lain isyyslain 67 §:n voimaantuloa. Kysymys on perinnönjaoista, jotka on toimitettu täysin oikein jaon ajankohtana sovellettavan lain pohjalta ja tilanteessa, jossa perillisillä ei ole ollut aihetta varautua siihen, että isyyden vahvistamisen perusteella esitettäisiin uusia perintöä koskevia vaatimuksia. Perintöä saaneilta otetaan nyt isyyslain 67 §:n nojalla koko perintö tai osa siitä pois.

Tämä on se tilanne, jolloin nyt käsiteltävä lakiehdotus tulee kuvaan. Lakiehdotuksen mukaan perinnönjaon oikaisuun sovelletaan tällöin samoja periaatteita kuin tilanteessa 2. Toisin sanoen:

- uusi perillinen voi vaatia jaon oikaisua
- omaisuutta palauttamaan velvoitettu voi valita, palauttaako hän saamansa omaisuuden oikaisujakoon vai maksaako hän kuolinpesälle korvauksen liikaa saamastaan omaisuudesta.
- se, että palautusvelvollinen ei ole omaisuutta saadessaan voinut tietää uuden perillisen oikeudesta, otetaan huomioon yhtenä seikkana harkittaessa palauttamisvelvollisuuden sovittelua.

Mielestäni nämä sääntelyperiaatteet ovat oikeudenmukaiset muun muassa sen vuoksi, että ne antavat mahdollisuuden palauttamisvelvollisuuden harkinnanvaraiseen lieventämiseen isyyslain 67 §:n synnyttämässä tilanteessa. Uuden perillisen oikeus säilyy silti olennaisesti samanlaisena kuin muidenkin perillisten.

Isyyslain 67 § on sangen erikoislaatuinen säännös. Tietääkseni koskaan aikaisemmin ei perimysjärjestystä muuttavaa uudistusta ole säädetty taannehtivaksi, vaan niitä on sovellettu vain tilanteisiin, joissa perinnönjättäjä on kuollut lain voimaantulon jälkeen. Omaisuuden suojaa koskevat kysymykset, jotka liittyvät taannehtivaan lainsäädäntöön, on tällä tavoin vältetty. Isyyslain 67 § ei kuitenkaan ole tässä yhteydessä arvioitavana. Eduskunta on sen isyyslain säätämisen yhteydessä hyväksynyt ja perustuslakivaliokunta on silloin katsonut, että omaisuuden suojaan voidaan perillisten yhdenvertaisuuden turvaamiseksi tällä tavoin puuttua (PeVL 46/2014 vp).

Kuitenkin voidaan kysyä, onko käsillä olevassa hallituksen esityksessä tehty kaikki voitava, jotta perinnönjaon oikaisusta osapuolille aiheutuvaa omaisuuden suojaan kajoamista voidaan lieventää. Ajattelen tässä erityisesti oikaisujaosta aiheutuvia *kustannuksia* niille, joilta omaisuutta ehdotetuin tavoin otetaan pois. Ehdotetussa PK 23 a luvussa ei säädetä kustannusten jaosta mitään. Kustannuksista vastaa siten kuolinpesä ja osakkaiden keskinäinen vastuu määräytyy oikaisujaossa pesästä saatavien osuuksien suhteessa. *Ne, jotka oikaisujaossa menettävät omaisuuttaan, joutuvat siten maksamaan siitä, että laillisesti saatua omaisuutta otetaan heiltä pois*.

Tämä nostaa esille kysymyksen siitä, onko palautusvelvollisen perusoikeuksien toteutumisesta pyritty huolehtimaan, kuten perustuslain 22 §:n mukaan pitäisi. Perustuslaissa annetaan mahdollisuus omaisuuden pakkolunastukseen, jos se tapahtuu yleiseen tarpeeseen ja täyttä korvausta vastaan. Isyyslain 67 § ja siihen nyt liitettävä palautusvastuusäännöstö merkitsevät asiallisesti sitä, että omaisuutta otetaan yksityiseen tarpeeseen ilman korvausta ja että se, jolta omaisuutta viedään, joutuu osallistumaan siitä aiheutuviin kustannuksiin.

Jos perustuslakivaliokunta tämän yllättäen hyväksyy, toivoisin lakivaliokunnan silti harkitsevan, onko oikeuspoliittisesti kohtuullista vyöryttää kustannuksia sille, jolta omaisuutta otetaan isyyslain 67 §:n nojalla pois. Mielestäni kohtuullisuus on tästä kaukana. Valtion, joka puuttuu omaisuuden suojaan taannehtivalla lainsäädännöllä, tulisi vastata edes menettelyn kustannuksista.

Korvaussäännöksen puuttuminen asettaa palautusvelvolliset myös toisistaan poikkeavaan asemaan ongelmallisella tavalla: palautusvelvollinen, joka korvaa liikaa saamansa omaisuuden rahalla, ei joudu vastuuseen jakokuluista, kun taas se, joka valitsee luontaispalautuksen, koska hänellä ei ole mahdollisuutta saada velkaa korvauksen maksamiseksi, joutuu kuluvastuuseen. Olisi oikeudenmukaista, että kaikkia isyyslain 67 §:n vuoksi omaisuuttaan menettäviä kohdellaan samalla tavalla.

Oikeus korvaukseen voitaisiin toteuttaa lisäämällä isyyslain 67 §:ään tai vaihtoehtoisesti isyyslain 67 a §:ään seuraava säännös:

> *Jos ennen 1.1.2016 toimitetun perinnönjaon oikaisua vaaditaan sillä perusteella, että joku on saanut perintöoikeuden [67 §:n] 1 momentin nojalla, valtio korvaa omaisuuden palauttamisesta ja perinnönjaon oikaisuun liittyneistä menettelyistä aiheutuneet tarpeelliset ja kohtuulliset kustannukset sille, jonka omaisuutta on vaadittu palautettavaksi. Korvausvaatimuksen käsittelyyn sovelletaan valtion vahingonkorvaustoiminnasta annettua lakia (978/2014).*

Isyyslain 67 §:ään perustuvat perinnönjaon oikaisut jäänevät enimmilläänkin alle tuhannen, joten kysymys ei ole yhteiskunnalle merkittävistä kustannuksista.

4. Liitelait (2-4)

Minulla ei ole huomautettavaa liitelakien osalta.

Helsingissä 9 päivänä marraskuuta 2015

Markku Helin
professori (emeritus)